

Петер Мачай,

магістр,

Інститут філософії та етики, Пряшівський університет
(м. Пряшів, Словаччина)

Peter Mačaj,

Mgr.,

Institute of Philosophy and Ethics, University of Presov
(Presov, Slovakia)

ТРАКТУВАННЯ ТОГО, ЩО Є У СЛОВАХ МОРИСА БЛАНШО ЗАКÚŠАНІЕ ТОНО, ЧО JE ЗА СЛОВАМИ U MAURICEA BLANCHOTA

Blanchot's literary experience such as experience of writing is a very specific type of experience in which there is neither subject nor object. In this experience we can see that a subject of writing (the writer) is indeed absent subject - in the act of writing the whole world and all things cease to exist. Blanchot attempts to the exploration of this absence and passing away like strange way of Being that preceded the writing. That, „what preceded the writing“ are the things themselves in their own dark being which is negated when writing and being are replaced by the word being ideal. The word is the absence of things, but the absence of literature can be retrieve. In the literary experience as an experience of writing, we can see in this ideal being of word this absence of things. In the absence of the thing reveals thing in its own absence, which is the only way of being in which we can give.

Podľa Antoina Compagnona je Blanchot najradikálnejším z tých, ktorý vylučujú akúkoľvek možnosť povedať niečo o svete – u Blanchota vraj niet nijakého spojenia medzi textom a svetom.¹ Môžeme nájsť viacero Blanchotových tvrdení, z ktorých vyplýva, že Compagnon má pravdu. Blanchot napríklad hovorí, že: „nič nie je stromu vzdialenejšie ako slovo strom, tak ako ho napriek tomu používa každodenný jazyk.“² Alebo inde: „Slovo mi dáva súcno, ale dáva mi ho zbavené bytia. Je absenciou tohto súcna, jeho ničotou, tým, čo z neho zostáva, keď stratilo bytie, tj. jednoduchý fakt, že nie je.“³ Napriek tomu by som v nasledujúcom texte rád dokázal opak, pretože Compagnon sa podľa mňa mylí, ba čo viac jeho tvrdenie o Blanchotovi sa podľa mňa Blanchota vôbec netýka. Pokúsím sa dokázať, že Blanchot nie je ani v najmenšom príklade autora, ktorý by tvrdil nemožnosť vzťahu medzi slovom a vecou, literatúrou a svetom. Blanchot nám v skutočnosti odкрýva tú najhlbšiu podstatu tohto vzťahu.

Písanie ako prelamanie pút s denným svetom. Podľa Blanchota: „Písať znamená lámať puto, ktoré spojuje reč so mnou, pretrhávať vzťah, ktorý spôsobuje, že hovorím k „tebe“, vzťah, ktorý mi poskytuje reč vo význame, ktorý obdržala od teba, lebo sa na teba obracia, lebo je interpeláciou, ktorá začína u mňa, pretože končí u teba. Písať znamená pretrhávať toto puto. Čo okrem toho znamená sťahovať reč z behu sveta, zbavovať ju toho, čo z nej činí moc, skrze ktorú sa, keď hovorím, vyslovuje svet a prostredníctvom práce, činu a času sa buduje deň.“⁴ Blanchot tu radikálnym spôsobom prevracia spôsob, akým bežne rozumieme tomu, čo sa deje vtedy, keď píšeme. Normálne by sme predsa povedali, že keď niekto píše, tak píše o svete, o ľuďoch alebo o sebe, resp. vytvára fikciu a tá opäť priamo či nepriamo hovorí o svete, o druhých či o autorovi. Lenže podľa Blanchota je písanie takým vzťahom k svetu, k druhým ľuďom a k sebe samému, ktorý je negovaním týchto vzťahov. Ten, kto píše, láme puto s vlastným ja, s druhým a so svetom. Zlomiť puto – to ale neznamená iba zrušiť vzťah. Znamená to zrušiť vzťah, ktorý je spútaním, pripútaním. To nám môže evokovať, že chceme hovoriť o slobode a autonómii subjektu a že asi začneme velebiť spisovateľov ako tých, ktorí sú slobodní. Lenže ten, kto píše, prelamuje puto aj so samým sebou! Prelamovaniu pút preto nerozumejme ako aktu oslobodenia, ktoré subjektu dovoľuje zbaviť sa obmedzení, tlak ktorých mu neustále pripomína ideál seba samého. Rozumejme tomuto spretrhaniu pút skôr ako vyhnaniu, náhlemu úteku či odchodu do kláštora, v ktorých je subjekt zbavovaný seba, je o seba oberaný, alebo seba dáva. Deje sa odstavovanie subjektu od sveta, od druhých, v istom zmysle od toho, čo vyživuje jeho subjektivitu, ktorá – heideggerovsky povedané – vždy už prepadla svetu a druhým.

Písanie ako skúsenosť prelomenia pút, výsledkom ktorého nie je nejaké oslobodenie, v ktorom by sa zaskvel slobodný a autonómny subjekt. Nejde o nijaké vymanenie sa spod vplyvu druhých ľudí a sveta, výsledkom ktorého by bolo objavenie sa určitého ja, s ktorým sme sa dovtedy stretávali v určitých šťastných sebaavedomých okamihoch, ktorých frekvenciu sa snažíme zvyšovať rôznymi technikami či víkendovými wellness pobytmi. Blanchot hovorí, že pri písaní sa ten kto píše, odstavuje aj od samého seba. Inými slovami hovorí, že písanie je takou skúsenosťou, v ktorej mizne subjekt, ktorému by bolo možné túto skúsenosť pripísať. Táto skúsenosť zároveň stráca aj svoj objekt (spretrháva putá so svetom) a tým aj možnosť zdieľať ju (spretrháva putá s druhými). Ako hovoríme inde⁵, ide o skúsenosť radikálnej samoty a tým aj krajného zúfalstva z absencie všetkého, aj samého seba, zúfalstva zakúšanom pri písaní, ktoré je aktom spretrhávania všetkých pút. Teda skúsenosť, v ktorej absenteuje subjekt a objekt – tradične dva základné predpoklady, bez ktorých skúsenosť nie je mysliteľná.

Každé autentické písanie zakúšame ako určité miznutie sveta sprevádzané pocitom úzkosti, v ktorej „podľa Heideggera padá závoj každodennej významnosti: svet a jeho súvislosti nám už nič nehovorí, svet prestáva byť na jednej strane významným, na druhej strane však v tejto strate prebleskuje možnosť autentického *môct-byť*“.⁶ Ide o svet, ktorého sme sa zmocnili tým, že

sme mu dali zmysel a teraz sa dáva on nám prostredníctvom tohto zmyslu. V sieti týchto vzájomných odkazov sú veci lapené ako súcna, bytiu ktorých je daná zmyslupnosť tým, že sú vždy zasadené do určitého významového celku (obuvnícka dielňa), z ktorého sa dávajú nám ako súcne na určitý úkon, tzn. majúce určitý zmysel. Je to už podľa Heideggera dané spôsobom prístupu novovekej vedy. „Novoveká veda súcno spredmetňuje, a pri tomto procese ho v spredmetnených pojmoch necháva vyvstávať pred človeka vytrhnuté z kontextu.“⁷ Svet je vlastne vzájomným spletením všetkých jednotlivých významových celkov.

Veci sa nám vo svete dávajú ako súcna, tj. ako majúce určitý zmysel, no nedávajú sa nám ako veci samé. Táto diferenciacia medzi vecou majúcou zmysel a vecou samou, je zároveň diferenciacia medzi tým, čo je nám jasné a tým, čo nie je jasné, čo pre nás zostáva temné. Svet existujúci ako horizont zmyslupnosti nemôže pod svojou strechou prichýliť to, čo zostáva na druhej strane, skrátka už len z toho dôvodu, že nič čo je v ňom, nie je nezmyslené. „Inak povedané, prítomné je možné len ako neprítomné. Takto je podmienkou každého zjavovania to, čo je v každom okamihu neprítomné – čo existuje takpovediac iba v mode virtuálnosti.“⁸ Táto jasnosť dopadá na všetko ako svetlo, v ktorom sa všetko zjavuje. Zjavovať sa, tu znamená, mať zmysel, mať svoj účel, byť súčasťou tohto nášho sveta – takto je všetko dané ako dané nám, v našom svete. Označením „naš svet“ máme na mysli svet, ktorý je už obývaný, máme na mysli ľudský svet práce a odpočinku, tj. svet ľudskej každodennosti. Dávať zmysel, znamená viesť do sveta svetlo, „budovať deň“ a tým vytvárať spätosť, spútanie so svetom a s druhými.

Keď Blanchot popisuje toto budovanie dňa a sveta, cituje Hegla hovoriaceho o tom, že podstata aktu, pri ktorom sa Adam stáva pánom zvierat, spočíva v tom, že každému z nich dáva meno. Blanchota na tomto zaujme najmä dovetok citovaného Heglovho výroky, v ktorom zaznie, že v okamihu tohto pomenovania, dochádza k tomu, že zvierata je vymazané vo svojej existencii.⁹ V tomto prípade je do sveta vnášané svetlo aktom pomenovania sveta. Pri tomto pomenovaní dochádza k negácii pomenovaného, ktoré však nie je premenené na nič, ale sa stáva svojim menom. Skutočné je nahradené ideálnym. Dôležitejšie je ale pre nás teraz to, že táto negácia zasahuje celý svet – všetko má svoje meno, vrátane samotného subjektu tohto pomenovania. Pri pomenovaní dochádza k negácii pomenovaného, no táto negácia nepremieňa pomenované na nič, práve naopak, to je ten akt, pri ktorom sa buduje deň a svet sa mení na zmyslupný celok, ktorý už nie je tvorený samotnými vecami, ale menami týchto vecí, ktoré veci samé nahradili. Práve tu sa vytvárajú oné putá, ono pripútanie a spätosť medzi svetom a mnou a druhými. Som „uzavretý do dňa [...], tento deň nemôže skončiť, lebo koniec samotný je svetlom, pretože práve z konce súcien pochádzal ich význam...“¹⁰ Koniec, ktorý je negáciou, nastáva v okamihu pomenovania. Tento koniec je zároveň začiatkom toho, čím sú veci pre nás, teda začiatkom takého ich spôsobu bytia, v ktorom prestávajú byť sebou a stávajú sa tým, ako čo sa dávajú nám. O tomto spôsobe ich dávania sa, môžeme veľmi jednoducho povedať, že sa nám dávajú tak, že nám dávajú zmysel, dávajú sa ako zmysel – u Heideggera ako to, na čo slúžia, u Blanchota ako slovo, ktoré je ich menom. V oboch prípadoch ale strácame z dosahu veci samé v ich vlastnom bytí, v ktorom predchádzajú negácii.

V tomto dennom svete, vo svete našej každodennosti, slová nahradili veci, zmysel nahradil vec dovtedy existujúcu na vlastnej strane vecí, vo svete, ktorý nie je náš svet, ktorý nám nie je daný a ktorý preto zostáva neviditeľný a skrytý v temnote svojho vlastného bytia. Slová teda nahradili veci, vďaka čomu si môžeme navzájom rozumieť, no to všetko za cenu toho, že zaniká to, čo slová označujú, resp. osvetľujú jasnosťou svojho zmyslu a čo v tomto svojom svetle nechávajú zmiznúť.

Bežný a literárny jazyk. Pre Blanchota je písanie negáciou sveta a vecí v ich vlastnom bytí. Svet sa stáva slovom svet a veci svojimi menami. Písanie necháva všetko zmiznúť, ale toto „všetko zmizlo“ tu napriek tomu zostáva v slovách. Slovo je idealizáciou vecí, akýmsi priesvitným duchom vecí, sú tým, čo zostalo po jej negácii. Obvykle, v bežnom jazyku, si toto vôbec neuvedomujeme. Literárny jazyk je ale podľa Blanchota motivovaný práve snahou priniesť svedectvo o tomto zmiznutom svete a zmiznutých veciach. Ako sa deje toto miznutie a ako nás zakúšanie tohto miznutia privádza do blízkosti vecí samých? Ako nám môže byť Blanchot sprievodcom na ceste k veciam samým, k ich vlastnému bytiu?

Blanchot teda rozlišuje medzi bežným a literárnym jazykom. „Bežný jazyk nazýva mačku mačkou, ako keby živá mačka a jej meno boli totožné, ako keby fakt, že ju pomenujeme, nespočíval v tom, že z nej zachováme len jej absenciu, to, čím nie je.“¹¹ V podstate môžeme povedať, že slovo je smrťou skutočnej mačky, pričom v tom istom okamihu dochádza k jej vzkrieseniu. Dochádza k nahradeniu „temnej a mŕtvolnej skutočnosti“ tejto mačky jej ideálnou skutočnosťou. Blanchot doslova píše, že: „hneď ako neexistencia mačky prešla do slova, mačka sama bezvýhradne a isto vstáva z mŕtvych ako svoja idea (svoje bytie) a svoj zmysel.“¹² Neexistencia, absencia mačky v slove, koniec mačky v jej divej a neskrotenej, no najmä pred zrakmi sa skrývajúcej, neviditeľnej podobe, zatiaľ čo na scénu prichádza viditeľná mačka, mačka ako slovo, ako zmysel a istota. Bežný jazyk oberá vec o jej vlastné bytie a to tak, že ho nahradí slovom. „Slovo mi dáva súcno, ale dáva mi ho zbavené bytia. Je absenciou tohto súcna, jeho ničotou, tým, čo z neho zostáva, keď stratilo bytie, t. j. jednoduchý fakt, že nie je.“¹³ V bežnom jazyku dochádza k zániku sveta a to tým, že ho privádza na svetlo, robí z neho deň a zjavuje ho. Zjavuje ho však tak, ako nie je, zjavuje ho tým, že ho redukuje na ideu, v ktorej sa mu dokonca dostáva omnoho väčšej istoty.¹⁴

Prostredníctvom Blanchota hľadáme to, čo je za slovami. Zatiaľ sme dospeli k tomu, že pri písaní dochádza k negácii sveta a vecí a tiež toho, kto píše a druhých ľudí. Písanie je aktom tejto negácie. Okrem toho je ale písanie ešte aj skúsenosťou absencie, ktorá je výsledkom písania ako negácie. Keď si kladieme otázku, ako sa u Mauricea Blanchota deje zakúšanie toho, čo je za slovami, zároveň sa pýtame, čoho skúsenosťou je zakúšanie onej absencie. Táto absencia vecí v slove nie je nijaké nič. Pri písaní všetko mizne, no v tomto všetko mizne je všetko zároveň nejako prítomné. Kým bežný jazyk sa o to nestará, literárny jazyk si na rozdiel od neho svoju negujúcu moc uvedomuje. Prostredníctvom literárneho jazyka sa deje skúsenosť toho, čo je za slovami, deje sa skúsenosť vecí samých na ich vlastnej strane.

Na rozdiel od bežného jazyka, „Jazyk literatúry ... chce mačku takú, aká existuje, okruhliak tak, ako sa nachádza na strane vecí, nie človeka, ale chce okruhliak a v okruhliaku to, čo človek potláča, aby o ňom povedal niečo, čo je základom prehovoru a čo prehovor vylučuje, aby mohol hovoriť, pripasť, Lazara v hrobe, a nie Lazara, ktorý sa vrátil na svetlo, Lazara, ktorý

už zápacha, ktorý je Zlom, Lazara strateného, a nie Lazara spaseného a zmrtvychvstalého.¹⁵ Ako toto jazyk literatúry môže dosiahnuť? Ako môže byť jazykom samotných vecí? Slovo je negáciou veci, ale tento akt negácie „sa môže uskutočniť iba na základe skutočnosti toho, čo popiera.“¹⁶ Otázkou je, aká je táto skutočnosť? Bežný jazyk má za to, že slovo je vecou, že tu niet rozdielu. Jeho prostredníctvom rozumieme, komunikujeme, ale to všetko len vďaka tomu, že skutočnosť v slove nie je prítomná. Jazyku literatúry ide o to, aby ju opäť sprítomnil. Podariť sa mu to môže jedine tak, že sa merleau-pontyovsky povedané stane jazykom samotných vecí.

V literárnom jazyku nie je absencia všetkého tak radikálna ako v bežnom jazyku. Táto absencia sa v ňom zjavuje ako ona sama, nie je ako v bežnom jazyku zastretá ideálnou prítomnosťou slova, ktorá sa tvári ako plná prítomnosť vecí, ako istota, že slovom mačka uchopujeme samotnú mačku. Táto istota v skutočnosti vyvstáva z úplnej absencie mačky v slove mačka, totiž z jej úplnej negácie, z jej zničenia, ktoré je ešte podčiarknuté zabudnutím na skutočnú mačku. Negácia ale nie je možná bez toho, čo jej predchádza a čo je v slove negované. To, skúsenosť čoho s Blanchotom hľadáme, je práve toto „čo predchádza“. Blanchot v tejto súvislosti hovorí: „Literárny jazyk je hľadaním tohto momentu, ktorý jej [literatúre, písaniu, pozn. PM] predchádza.“¹⁷ Do blízkosti toho, čo predchádza písaniu, sa dostávame vtedy, keď si uvedomíme, že písanie, ako akt negácie „sa môže uskutočniť iba na základe skutočnosti toho, čo popiera.“¹⁸ Literárny jazyk práve pracuje so slovom ako s tým, čo síce rovnako ako v bežnom jazyku neguje vlastné bytie toho, čo pomenováva, no na rozdiel od bežného jazyka rozoznáva v absencii toho, čo bolo negované istý zvláštny spôsob bytia, zvláštny spôsob prítomnosti.

Literárny jazyk odhaľuje a necháva pôsobiť fakt, že slovo „mi dáva viac, než čomu rozumiem.“¹⁹ Vieme teda, že slovo čosi označuje, dáva zmysel a prostredníctvom tohto zmyslu nám toto niečo dáva k dispozícii – to je bežný jazyk. Vstupom do literárneho priestoru vlastne uskutočňujeme akúsi fenomenologickú redukciu od prirodzene sa nám dávajúceho sveta, ktorý nás robí slepými k pôvodnej skutočnosti vecí samých. Robíme redukciu od toho, čo je zjavné, aby sme tak dospeli k tomu, čo zostáva temné, čo nám dané nie je, resp. čo je nám dané ako ne-dané. Ako je ale literatúra zjavovaním tejto temnoty? Blanchot nám hovorí, že: „Literatúra je z istého hľadiska rozpoltená medzi dvojakým smerovaním. Je obrátená k pohybu negácie, ktorým sú veci oddelené od nich samých a ničené, aby boli poznané, podrobené, vyjadrované.“²⁰ A potom je literatúra „záujmom o skutočnosť vecí, o ich neznámu, slobodnú, mlčanlivú existenciu.“²¹ Kým v prvom prípade prevláda viera v to, že slovo vystihuje vec tak, ako sama je, v druhom prípade sa ukazuje ako „bláznivé veriť, že v každom slove je dokonale prítomná nejaká vec skrze absenciu, ktorá ju vymedzuje [a na rade je preto] hľadanie jazyka, v ktorom by bola znovu uchopená táto absencia sama a v ktorom by bolo porozumenie reprezentované vo svojom nekonečnom pohybe.“²² Uchopiť absenciu, ako sme už naznačili, neznamená postulovať čisté nič. Povedali sme, že absencia a neprítomnosť sú zvláštnym spôsobom bytia, teda sú nejakou prítomnosťou. Bežný jazyk sa tvár, že vec je v ňom plne prítomná. Literárny jazyk má svoj základ skôr v tom, že nie je úplný, nedáva nám nijakú istotu. „Jazyk začína až s prázdnotou; žiadna plnosť, žiadna istota nehovorí.“²³

Literárna skúsenosť je teda zakúšaním práve tohto prehovárania prázdnoty a absencie. Jazyk literatúry ako sme už povedali, sa zaujíma o to, čo predchádza slovu, zaujíma sa teda o vec samu, „o jej absenciu, a chcel by k tejto absencii absolútne dospieť v nej samej a pre ňu samu...“²⁴ Istota a plnosť nehovorí, pretože sú plnou prítomnosťou, ku ktorej už niet čo dodať. K skutočnosti, resp. k veciam samým sa priblížime keď si uvedomíme, že to, čím ich slová zastierajú, je jednoznačnosť teda plnosť zmyslu týchto slov, ktorý z vecí robí k čomusi súce prostriedky a život vydáva účelnosť – vytvára putá zmysluplného sveta. Znalec Blanchotovho diela Cezary Rowiński v tejto súvislosti píše: „Význam nevyčerpáva rozsah jazyka – keby to tak bolo, všetka poézia by bola dokonale preložiteľná z jedného jazyka do druhého.“²⁵ Význam a zmysel, ktoré budujú deň, ignorujú to, že skúsenosť nám dáva viac než rozumenie. Zmysel je médium zabudnutia na toto „viac“ a literárna skúsenosť je jeho odkrývaním. To, čo pri nej zakúšame, absencia vecí, je v skutočnosti vlastné bytie tejto veci, ktoré sa nám dáva ako vzpieranie sa plnému uchopeniu. Dokonca by sme mohli povedať, že absencia veci v slove je vlastnou materialitou veci, ktorá sa nám dáva skúsenostne ako to, čo už nedokáže byť obsiahnuté v slove.

Rowiński nám v tejto súvislosti hovorí, že: „Spisovateľ, ktorý sa uzaviera v začarovanom kruhu významov, je neschopný prežívať literatúru ako skúsenosť toho, čo je neprístupné.“²⁶ Práve o toto ide, keď hovoríme o skúsenosti toho, čo je za slovami. Hovoríme totiž o skúsenosti, o zakúšaní, alebo ak chcete o cítení, čo je slovo z ktorého treba vylúčiť všetok pátos, aby zostalo iba čisté pociťovanie, čisté zakúšanie, ktoré nemôžu byť z definície ničím iným, ako pociťovaním a zakúšaním toho, čo je neprístupné, teda toho, čo absentuje. V plnosti významu, vo svetle slova kľžeme po akomsi ideálnom svete, bez toho, aby sme skutočne tento svet zakúšali. „Skúsenosť čítania je vlastne skúsenosťou neprítomnosti“,²⁷ to znamená, že sa objaví až vtedy, keď všetko stíchne. „Pravé ticho nastane za neprítomnosti slov; ak spadne špendlík trhnem sebou ako pri rane kladivom...“²⁸, hovorí Georges Bataille.

Na záver. „Slová ako vieme, majú moc nechať zmiznúť veci, prinútiť ich zjaviť sa ako zmiznuté; sú zjavom, ktorý nie je ničím iným ako zjavom zmiznutia, prítomnosťou, ktorá sa sama navracia k absencii pohybom erózie a opotrebovania, ktorý je dušou a životom slov, ktorý z nich dobyva svetlo tým, že samy hasnú, dobyva jasnosť temnotou.“²⁹ Tu naozaj nie je reč o tom, že by medzi slovom a vecou, textom a svetom nebol možný nijaký vzťah a že by medzi nimi bola iba absolútna a neprekonateľná priepasť. Blanchot tu skôr hovorí o tom, že táto priepasť je možnosťou ako v slove zakúsiť samotnú vec a v texte samotný svet. Vec samotná je totiž onou temnotou, onou priepasťou, ktorá nikdy nie je presvetlená úplne. Svetlo na nej skôr utkvelo a ona spod neho prečnieva ako to, čo sa už nezmestilo do slova, do jeho významu. Slovo nechalo vec zmiznúť, no vec sama sa v slove napriek tomu zjavuje a zjavuje sa ako ona sama, čo doslova znamená, že sa zjavuje ako niečo na zakúšanie a práve takto sa nám v slove dáva, lebo nijako inak sa nám v slove, ktoré je médium rozumenia, dávať nemôže. V (správnom) slove možno cítiť vec samu, lebo slovo je absenciou veci, absencia je spôsobom bytia veci v slove. Absencia je jej materialita a zároveň

spôsob, akým sa nám javí. Z fenomenologického hľadiska, je absencia vecí v slove jej javením sa, teda jej dávaním sa nášmu vnímaniu, je jej vlastnou prítomnosťou. Slovo je negáciou vecí, no táto negácia je zároveň darom vecí samej.

- ¹ Porov. Compagnon, A.: *Démon teorie*, s. 118
² Blanchot, 1999, s. 39.
³ Blanchot, 2004, s. 213
⁴ Blanchot, 1999, s. 19
⁵ Mačaj, P.: *Literárna skúsenosť: Ivan Kadlečík a Maurice Blanchot*. In: *Ostium*, 2010/1.
⁶ Sucharek, 2011, s. 171.
⁷ Ambrozy, 2012, s. 103
⁸ Sucharek, 2012, s. 129.
⁹ Blanchot, 2004, s. 213
¹⁰ Blanchot, 2004, s. 213
¹¹ Blanchot, 2004, s. 214
¹² Blanchot, 2004, s. 215
¹³ Blanchot, 2004, s. 213
¹⁴ Porov. Blanchot, 2004, s. 215
¹⁵ Blanchot, 2004, s. 216
¹⁶ Blanchot, 2004, s. 216
¹⁷ Blanchot, 2004, s. 216
¹⁸ Blanchot, 2004, s. 216
¹⁹ Blanchot, 2004, s. 216
²⁰ Blanchot, 2004, s. 218
²¹ Blanchot, 2004, s. 219
²² Blanchot, 2004, s. 220
²³ Blanchot, 2004, s. 214
²⁴ Blanchot, 2004, s. 215
²⁵ Rowiński
²⁶ Rowiński
²⁷ Sucharek, 2009 s. 788.
²⁸ Bataille, 2003, s. 31
²⁹ Blanchot, 1999, s. 45

Literatúra:

- AMBROZY, M., 2012. *Vybrané problémy reflexie vedy u Martina Heideggera*. In: *Filozofia, kultúra a spoločnosť v 21. storočí*. Nitra: UKF, ISBN 978-80-8094-967-9
 BATAILLE, G. 2003. *Vnitřní zkušenost. Metoda meditace*. Praha: Dauphin, 2003. ISBN 80-7272-060-0.
 BLANCHOT, M. 1999. *Literární prostor*. Praha: Hermann & synové, 1999.
 BLANCHOT, M. 2004. *Literatura a právo na smrt*. In: *Česká literatura*, 52, 2004, č. 2. ISSN 0009-0468, s. 194–230.
 COMPAGNON, A.: *Démon teorie*
 MAČAJ, P.: *Literárna skúsenosť: Ivan Kadlečík a Maurice Blanchot*. In: *Ostium*, 2010/1.
 ROWIŃSKI, C.: *Prolegomena k dielu Maurice Blanchota*. Dostupné na: <http://filozof.webnode.sk/>, v rubrike „Blanchot“.
 SUCHAREK, P.: *Hraničná skúsenosť čítania: Maurice Blanchot*. In: *Filozofia* 8/2009, ISSN 0046-385 X, s. 781–792.
 SUCHAREK, P.: *Komentár k schéme časovosti v bytí a čase (§§ 65-68)*. In: *Tomašovičová et al.: Cestami Heideggerovho myslenia. Pusté Úľany: Schola Philosophica* 2011, ISBN 978-80-89488-02-5, s. 154–185.
 SUCHAREK, P.: *Súčasná filozofia. Instantné dejiny kontinentálnej filozofie 20. storočia*. Prešov: AFPUP 2012. ISBN 978-80-555-0642-5.

